

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	11
I SİYASET VE SÖYLEM:	
AKP İKTİDARI VE TOPLUMSAL GERÇEKLİK	17
II ULUSLARARASI ÇERÇEVE	27
II.1. Emperyalist Sistemde Dengesizlikler	27
II.2. Uluslararası Finansal Sistemde Gerilimler	31
II.3. Finansallaşmanın krizi derinleşiyor	40
II.4. Emeğin Küreselleşmesi	55
II.5. IMF ve Türkiye: Uzun Dönemli Bakış	58
II.6. 2008 Yılı Başında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Görünümü	66
III MAKRO DENGELER VE PERSPEKTİFLER	77
III.1. Büyüme ve Yapısal Değişme	77
III.2. Yatırımlar, Tasarruflar ve Dış Kaynaklar	84
III.3. Yatırımların Sektörel Dağılımı	90
III.4. İstihdam, Verimlilik ve Ücretler	93
III.5. “İstihdam Yaratmayan Büyüme” Üzerine	99
III.6. Türkiye’de İşsizlik Sigortası Uygulaması	106
III.7. Fiyat İstikrarı ve Enflasyon Hedeflemesi	108
III.8. Para Politikası Üzerine Notlar	112
III.9. Küresel Durgunluk ve Türkiye’nin Seçenekleri	123
IV ÖDEMELER DENGESİ VE DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER	129
IV.1. Sermaye Hareketlerinin Dökümü	129
IV.2. Dış Kaynak - Büyüme Bağlantısı	131
IV.3. Sıcak Para, Doğrudan Yatırımlar ve Dış Borçlar	133
IV.4. Büyüme - Cari Açık Bağlantısında Bozulma	138
IV.5. Dış Ticaret Dengesi Üzerine Kısa Notlar	142
V KAMU MALİYESİNDE GELİŞMELER	147
V.1. IMF Programları ve Kamu Maliyesi	147
V.2. 2007 Bütçesinde Makyajlar	148
V.3. 2008 Bütçesi: IMF ile Yola Devam Bütçesi	154

V.4. Kamu Borçları	158
V.5. On Yıllık Kesintisiz IMF Yönetiminde Son Yıl: “İstikrar” Sağlandı mı ?	161
V.6. Kötü Bir Örnek: KEY’in Tasfiyesi	165
VI KİLİT SEKTÖRLERDE POLİTİKA SORUNLARI	169
VI.1. Tarımda IMF/DB Politikalarından Çıkış Var mı?	169
VI.2. Türkiye’de Sanayi Politikalarının Bugünü: Bir “Stok Sayımı”	183
VI.3. Enerji Sektöründe Gelişmeler	195
VII NEOLİBERAL YAPILANMA VE TOPLUMSAL YAŞAM	205
VII.1. Eğitim	205
VII.2. Türk Sağlık Sisteminde Dönüşüm, 1980-2007: Neoliberal Yeniden Yapılanma	221
VII.3. Sağlık Politikalarında Neoliberal Dönüşümün Sonuçları	221
VII.4. “İkinci Kuşak Reformlar” Yolda: Sermayenin Dediği Olacak mı?	242
VIII TÜRKİYE’DE NEOLİBERAL POLİTİKALARIN KURUMSALLAŞTIRILMASI SÜRECİNDE YOLSUZLUK	263
VIII.1. Finansal Kriz ve Yolsuzluk	263
VIII.2. “Yolsuzlukla Mücadele Politikaları”nın Yolsuz Sonuçları: İki Örnek	265
VIII.3. Neoliberal Küreselleşme Süreci ve Yolsuzluk	268
VIII.4. Sermayenin Kuralsızlaştırma Yoluyla Küreselleşmesi	272
VIII.5. Yolsuzluk ve AKP	274
IX YASAL DÜZENLEMELER VE NEOLİBERAL YAPILANMADA DERİNLEŞME	291
IX.1. Anayasa Üzerine Tartışmalar	291
IX.2. YAÖ’de Emekçilerin Ekonomik ve Toplumsal Haklarına Bakış	295
IX.3. YAÖ’de Yargı ve Yürütmenin Denetimi	299
IX.4. Uygulamada Yürütmenin Denetimi	302
IX.5. Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılanması	304
IX.6. 2006 ve Sonrasında Önemli Yasal Düzenlemeler	308
X SONUÇ: BİR PANORAMA	323

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABB	: Ankara Büyükşehir Belediyesi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AYMK	: Anayasa Mahkemesi Kararı
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluđu
BSB	: Bağımsız Sosyal Bilimciler Grubu
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
CDO	: Teminatlandırılmış Kredi Paketi (Collateralized Debt Obligations)
DB	: Dünya Bankası (World Bank)
DDK	: Devlet Denetleme Kurulu
DFİF	: Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu
DGD	: Doğrudan Gelir Desteği
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DT	: Dünya Ticaret rgt (World Trade Organization)
D-WSR	: Dolar-Wall Street Rejimi
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
EGYO	: Emlak ve Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A..
EMO	: Elektrik Mühendisleri Odası
EPDK	: Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu
FDf	: Faiz Dışı Fazla
Fed	: Federal Reserve Bank (ABD Merkez Bankası)
GB	: Gümrük Birliği
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
GSS	: Genel Sağlık Sigortası
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
ILO	: Uluslararası alıma rgt (International Labour Organization)
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
İF	: İşsizlik Sigortası Fonu
KDV	: Katma Değer Vergisi
KEY	: Konut Edindirme Yardımı
KHGM	: Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü
KHK	: Kanun Hükümünde Kararname
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KKS	: Konsolide Kamu Sektörü
KOSGEB	: Küçük ve Orta Sanayileri Geliştirme Başkanlığı
KÖYDES	: İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı

MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MYB	: Merkezi Yönetim Bütçesi
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization for Economic Cooperation and Development)
OGYE	: Okul Gelişim Yönetimi Ekibi
OTP	: (AB'nin) Ortak Tarım Politikası
ÖİB	: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı
ÖİK	: Özel İhtisas Komisyonu (DPT bünyesinde)
ÖUKP	: Ön Ulusal Kalkınma Planı
SB	: Sağlık Bakanlığı
SDP	: Sağlıkta Dönüşüm Programı
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SIV	: Özel Yatırım Taşıyıcıları (Special Investment Vehicles)
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
SUT	: Sağlık Uygulama Tebliği
SYDTF	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TED	: Türk Eğitim Derneği
TEDAŞ	: Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş.
TEPAV	: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TKY	: Toplam Kalite Yönetimi
TMMOB	: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi
TRIMs	: Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri (Trade-Related Investment Measures) Anlaşması
TRUP	: Tarım Reformu Uygulama Projesi (İngilizce başharfleri ile ARIP)
TSHGM	: Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü
TSKB	: Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
TTB	: Türk Tabipleri Birliği
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
TÜFE	: Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği
TZOB	: Türkiye Ziraat Odaları Birliği
ÜFE	: Üretici Fiyatları Endeksi
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
YAÖ	: Yeni Anayasa Önerisi (Özbudun Tasarısı)
YDK	: Yüksek Denetleme Kurulu
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu
YYK	: (Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'ni) Yeniden Yapılandırma Kurulu

ÖNSÖZ

Bu kısa önsöz iki amaçla yazıldı. İlki, bu incelemenin ortak “yazar”ı olan Bağımsız Sosyal Bilimciler (BSB) Grubu hakkında okuru bilgilendirmek, ikincisi de incelemenin bölüm içeriklerini kısaca tanıtmak.

*
* *

Aşağıdaki çerçeve’de BSB’nin www.bagimsizsosyalbilimciler.org adresli internet sayfasında yer alan özet bilgiler veriliyor. BSB Türkiye ekonomisinin çöküşüne ve toplumsal dokunun çözülmesine yol açtığı her gün biraz daha belirginleşen neoliberal politikalara karşı toplumu bilinçlendirme ortak düşüncesiyle bir araya gelen on sekiz sosyal bilimci tarafından oluşturuldu¹. Grup, başlangıçta kendisini BSB İktisat Grubu olarak adlandırmakla birlikte, sonradan gruba katılan ve sosyal bilimlerin diğer alanlarında çalışan kişileri (ve onlarla birlikte, sosyal bilimlerin bütünlüğünü) de temsil etme düşüncesiyle BSB kısa adını benimsedi.

1 BSB’nin öncülü, BSB kurucularının da içinde bulunduğu, sayıca daha geniş bir bilim ve meslek insanları platformu olan Ekonomi Politikaları Çalışma Grubu’dur (EPÇG). 1995’de oluşan ve yerleşik (“ana akım”) iktisat düşüncesine eleştirel yaklaşan kişileri bir araya getiren EPÇG, basın duyuru ve bildirileri ve gazetelerde yayınlanan ortak inceleme yazıları ile görüşlerini topluma duyurmaya çalıştı. Ancak aşamadığı eşgüdüm ve örgütlenme sorunları dolayısıyla varlığını 2000’den sonra sürdüremedi. EPÇG’nin ortak ürün oluşturma ve grup dışı katkıları (uzlaşmaya dayalı olarak) ortak ürüne içermeye geleneği BSB’de bugün de devam ediyor.

BAĞIMSIZ SOSYAL BİLİMCİLER ÜZERİNE

Bağımsız Sosyal Bilimciler, Türkiye ekonomisinin çöküşüne ve toplumsal dokunun çözülmesine sebebiyet veren neoliberal politikalara karşı toplumu bilinçlendirmek ortak düşüncesiyle Kasım 2000'de bir araya gelen sosyal bilimciler tarafından oluşturulmuştur. BSB İktisat Grubunun amacı günümüzde uygulanan neoliberal politikalar için öne sürülen gerekçelerin zafırlarını ve bu politikaların sonuçlarını bilimsel tahlillerle tespit etmek, toplumun çoğunluğunun –yani emekçilerin– ihtiyaçlarına uygun politika önermeleri geliştirmek ve emek örgütlerinin toplumumuz için yaşamsal önem taşıır hale gelen mücadelesini bilgi ve bilim ile desteklemektir.

Ülkemizde IMF gündeminde uygulamaya konulan istikrar ve yapısal uyarılama programının Türkiye'nin bugününü ve geleceğini yeniden şekillendirmeye başladığı ve bunun seçeneksizliği yönünde güçlü bir kamuoyu oluşturma kampanyasının sürdüğü şimdiki ortamda, neoliberal egemen ideolojiyi tartışılır kılabilmek için sarf ettiğimiz çabaları web ortamına da taşımış bulunmaktayız. Web sayfamız bu yaklaşımı paylaşan çalışma ve katkılara açıktır. Grubun ana felsefesini ve amaçlarını paylaşan tüm meslektaşlarımızı web sitemize katkıda bulunmaya ve grubumuza üye olmaya davet ederiz.

Metinde belirtilen ilkeler ışığında BSB aşağıdaki isimlerce kurulmuştur:

Korkut Boratav (Ankara Ü. SBF); Ahmet Alpaz Dikmen (Ankara Ü. SBF); Nazif Ekzen (Anka Ajans); Alper Güzel (ODTÜ); Yakup Kepenek (TBMM); Aziz Konukman (Gazi Ü.); Ahmet Haşim Köse (Ankara Ü. SBF); Oğuz Oyan (Ankara Ü. SBF); Erdal Özmen (ODTÜ); Cem Somel (ODTÜ); Sinan Sönmez (Atılım Ü.); Fikret Şenses (ODTÜ); Erol Taymaz (ODTÜ); Oktar Türel (ODTÜ); Serap Türüt-Aşık (ODTÜ); İşıya Üşür (Gazi Ü.); Galip Yalman (ODTÜ); Erinç Yeldan (Bilkent Ü.).

BSB, seçeneksizliği üzerine yoğun bir kamuoyu baskısı oluşturarak neoliberal ideolojiyi ve pratiği toplumda tartışılır kılabilmek için sürdürdüğü çabaların bir kısmını internet ortamına taşıdı; sadece grup üyelerinin değil, grubun ana felsefesini ve amaçlarını paylaşan bilim ve meslek insanlarının çalışma, katkı ve iletişimlerini sitesinde yayınladı². BSB 2000-2001 bunalım yıllarında görüş ve değerlendirmelerini basın aracılığı ile topluma yansıttı ve BSB üyeleri Emek Platformu'nun 2001-2002 dönemindeki faaliyetlerine, bireyler olarak, etkin bir biçimde katıldılar³. BSB'nin yayın faaliyetleri, 2001 yılında, yıllık değerlendirme raporları biçiminde başladı. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Yayın Tarihi	Yayınlayan Kuruluş ve Yer	Yayının Başlığı veya Adı
Haziran 2001	TMMOB, Ankara	<i>Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler</i>
Nisan 2003	TMMOB, Ankara	<i>Yeni Ekonomik Tedbirler Paketi Barışın Değil, IMF Programının Maliyetidir / 2003 Başında Türkiye Ekonomisi ve AKP'nin Acil Eylem Planı ve Hükümet Programı Üzerine Değerlendirmeler</i>
Nisan 2004	TMMOB, Ankara	<i>2004 Başında Türkiye'nin Ekonomik ve Siyasal Yaşamı Üzerine</i>
Mart 2005	TMMOB, Ankara	<i>2005 Başında Türkiye'nin Ekonomik ve Sosyal Yaşamı Üzerine Değerlendirmeler⁴</i>
Haziran 2006	TMMOB, Ankara	<i>IMF Gözetiminde On Uzun Yıl, 1998-2008: Farklı Hükümetler, Tek Siyaset</i>
Mart 2007	Yordam Kitap, İstanbul	<i>IMF Gözetiminde On Uzun Yıl, 1998-2008: Farklı Hükümetler, Tek Siyaset (güncellenmiş ve genişletilmiş baskı)</i>
Haziran 2007	TMMOB, Ankara	<i>2007 İllkyazında Dünya ve Türkiye Ekonomisine Bakış</i>

²/ Bu çalışmanın İngilizce çevirisi *Trans World Network tarafından Turkey and the IMF: Macroeconomic Policy, Patterns of Growth and Persistent Fragilities* adıyla Malezya'da basıldı (Penang: Jutaprint).

2 Bkz. BSB (2001), *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara: TMMOB.

3 Örneğin, bkz. Emek Platformu (2001), *Emek Politikaları Sempozyumu* (24-25 Mart), Ankara: TMMOB; TMMOB (2001), *IMF'nin Dayattığı Yasal Düzenlemeler Sempozyumu* (20 Ekim), Ankara: TMMOB.

Bu listede yer alan çalışmaların tümü, sadece BSB üyelerinin değil, BSB dışındaki sosyal bilimcilerin de katkılarına açık, sözcüğün gerçek anlamıyla “ortak ürün”lerdir. Ortak ürüne herkes bilgisinin yettiği ve zamanının elverdiği ölçüde katkı sağlar; bu katkı bazen birkaç sayfa, bazen bir veya birkaç bölüm, bazen de taslak metne getirilen eleştiri olabilir. “İmece” ile hazırlanan ürün BSB üyelerinden biri veya birkaçı tarafından derlenir; görüşü alınan tüm BSB üyelerinin oydaşması (consensus’u) ile nihai biçimini alır.

Elinizdeki kitap, böyle bir çalışma yöntemi ile Haziran 2007’de TMMOB tarafından yayımlanan *2007 İlk yazında Dünya ve Türkiye Ekonomisine Bakış*’ın güncellenmesi ve genişletilmesi ile hazırlandı. Esasen, Temmuz 2007 genel seçimlerinden sonra ortaya çıkan siyasal ve toplumsal görünüm ile 2007’nin son çeyreğinden itibaren etkisini (reel kesime de yaygınlaşarak) hissettiren finansal bunalım önünde, salt veri ve bulguların güncellenmesi ile yetinilemezdi. Öte yandan, Haziran 2007’ye yetiştirilememiş olan sektör incelemeleri ile eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanındaki çalışmaların da topluma sunulması isteniyordu. Yordam Kitap aracılığı ile size ulaşan bu inceleme, böylece Haziran 2007’deki ilk versiyonundan yaklaşık iki kat daha hacimli oldu.

Kitapta 24 bilim ve meslek insanının katkısı var: Ali Rıza Aydın (Anayasa Mah.), Serdal Bahçe (AÜ/SBF), Pınar Bedirhanoğlu (ODTÜ), Korkut Boratav (AÜ/SBD(E)), Meltem Kayıran-Dikmen (AÜ/SBF), Nazif Ekzen (ÜPV), Seyhan Erdoğan (AÜ/SBF), İltar Ertuğrul (AÜ/SBF(YZ)), Fikret Gülen (Danışman, TBMM), Aziz Konukman (Gazi Ü.), Ahmet Haşim Köse (AÜ/SBF), Oğuz Oyan (TBMM), Sinan Sönmez (Atılım Ü.), Serdar Şahinkaya (AÜ-SBF(YZ)), Mustafa Şen (ODTÜ), Fikret Şenses (ODTÜ), Oktar Türel (ODTÜ [E]), Mustafa Türkeş (ODTÜ), İşaya Üşür (Gazi Ü.), Ebru Voyvoda (ODTÜ), Galip Yalman (ODTÜ), Gülbiye Yenimahalleli-Yaşar (AÜ/Sağlık Bilimleri F.), Erinç Yeldan (Bilkent ve Amherst, Mass.) ve Ergin Yıldızoğlu (*Cumhuriyet*). Katkıların derlenmesi aşamasında Korkut Boratav, Oktar Türel ve Ebru Voyvoda, üslup ve “kalite kontrolü”nde Fikret Şenses emek verdiler. Ergün Altuntaş’ın (Türk Sosyal Bilimler Derneği) sekreterlik ve yazım/mizanpaj hizmetlerini de burada teşekkürle anıyoruz.

“Önsöz”ü saymazsanız, elinizdeki inceleme on bölümden oluşuyor. Birinci Bölüm’de, yakın geçmişin siyasal gelişmeleri ve özellikle AKP üzerine odaklanan bir analiz yer alıyor. 1980’lerde “marginal” sayılabilecek bir siyasal hareketin 2002’de iktidara yükselişi, 2007’de iktidardaki konumunu daha da yüksek oranlı oy desteği ile pekiştirmesi, önemle incelenmeye değer bir süreçtir kanısındayız.

İkinci Bölüm’de uluslararası ekonomik bir ortamın genel bir çerçevesi çiziliyor ve 2007 sonbaharından itibaren tırmanışa geçen dünya finansal (ve ekonomik) bunalımı ayrıntıları ile betimleniyor. Sermaye ve finans gibi, emeğin de küreselleştğine dikkat çekildikten sonra, Türkiye’nin dünya ekonomik sistemindeki iki “çapa”sı, yani IMF ve AB ile orta vadeli ilişkileri ele alınıyor.

Üçüncü Bölüm’de Türkiye ekonomisinin 1997-2007 dönemindeki büyüme, yapısal değişme, verimlilik ve istihdam performansı incelenmekte; enflasyon hedeflemesi, para politikası ve sermaye hareketlerinin tam serbestliği ortamındaki iktisat politikası tercihleri üzerinde durulmakta.

Dördüncü Bölüm’de Türkiye’nin ödemeler dengesindeki orta ve kısa vadeli değişimler, sermaye hareketleri ve cari dengenin mal ticareti bileşenleri itibarıyla ayrı ayrı irdeleniyor.

Beşinci Bölüm, kamu maliyesine ayrılmıştır. 2006 ve 2007 yılları maliye politikası uygulamasının ayrıntıları ile ele alındığı bu bölümde kamu iç ve dış borçluluğu üzerine gözlemlere de yer verilmektedir. Bölüm, IMF ile 2008 sonrasındaki ilişki biçimi olasılıklarının sorgulanması ile tamamlanmaktadır.

Altıncı Bölüm, temel sektörlerdeki iktisat politikası sorunlarına bakışlardan oluşmaktadır. Hacim kısıtı ve işin özünü ayrıntılarda yitirmeme kaygısı nedeniyle, yazarların ilgisi üç temel sektörle sınırlı tutulmuştur: Tarım, imalat sanayii ve elektrik enerjisi.

Yedinci Bölüm’de 2000’li yıllarda ve özellikle AKP iktidarı döneminde eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarındaki toplumsal görünümün bir fotoğrafı sunuluyor: Zaman ve hacim kısıtı, bu bölüm başlığı altında incelenmesi yararlı olabilecek iki konunun dışlanmasına yol açmıştır: (i) Üretim ve gelirin bölgesel dağılımındaki

gelişmeler; (ii) AKP'nin düşük gelir gruplarına destek amacı ile harekete geçirdiği, informal ve dinsel öğeler de içeren sosyal yardım mekanizmaları. Bu eksikliği yakında BSB internet sitesine koymayı umduğumuz inceleme(ler) ile gidermeyi umuyoruz.

Sevizinci Bölüm, Türkiye'de neoliberal politikaların hayata geçirilmesi sürecinde yolsuzluğun hem ideolojik bir söylem, hem de yasa ve ahlak dışı bir zenginleşme pratiği olarak önemini ve sonuçlarını ele alıyor. Özelleştirme sürecinde ve AKP iktidarı döneminde ortaya çıkan çok boyutlu yolsuzluk mekanizmaları, somut örneklerle irdeleniyor.

Dokuzuncu Bölüm'de, AKP iktidarının neoliberal yapılandırma niyet ve eylemlerinin, Anayasa da dâhil olmak üzere, hangi yasal düzenlemelerle hukuk düzlemine taşındığı sergileniyor ve özellikle Ocak 2006 - Mart 2008 dönemindeki önemli mevzuat değişiklikleri sıralanıp yorumlanıyor.

Onuncu Bölüm ise, bu hacim ve yaygınlıkta bir inceleme için "özet" yazmanın imkânsızlığı göz önünde tutularak, "sonuç" niyetine yazılmış bir bölüm. Bu bölümde incelemenin en çarpıcı bulguları okura yeniden hatırlatılıyor.

Türkiye'nin hızla değişen toplumsal ve siyasal gündemi önünde, incelemenin sonlandığı tarih (31 Mart 2008) ile matbaa mürekkebinin kurumaya başladığı Mayıs 2008 arasındaki altı-yedi haftalık zaman süresi bile uzun sayılabilir. Bu zaman farkının incelemenin güncelliğine halel getirmemesi için, basım aşamasındaki son dakika ekleme ve düzeltme imkânlarını kullanmaya çalışacağız. Yine de elimizdeki incelemenin yakın ve orta vadeli gelişmeleri öngörmek ve yorumlamakta büyük yanılgılara düşmeyeceği inancımızı belirtmek istiyoruz.

Okura "Kolay gelsin!" derken, Yordam Kitap'a ve onun yayın sorumlusu Hayri Erdoğan'a BSB'ye ve BSB'nin çalışmalarına gösterdiği ilgi için teşekkürü borç biliyoruz.

Ankara, Nisan 2008

Bağımsız Sosyal Bilimciler

I

SİYASET VE SÖYLEM: AKP İKTİDARI VE TOPLUMSAL GERÇEKLİK

Türkiye 2008 baharında hem büyük bir siyasi çalkantının içinden geçmekte hem de büyük bir ekonomik krizin eşliğinde bulunmaktadır. Bu öyle bir süreçtir ki IMF bile, Türkiye gibi büyük cari açıklar veren ve bu açıklarını özel sektörün artan oranda dış borçlanması ve özelleştirme vb. yollarla giriş yapan sıcak para hareketleri (portfolio flows) sayesinde finanse eden ekonomilerin özellikle kırılğan bir konumda olduğunu vurgulamak zorunluluğunu hissetmektedir.⁴ Bir başka deyişle, dünya kapitalist sisteminin merkezinde şiddetlenen finansal bunalım, Türkiye'de son on yılda uygulanan politikaların ekonomik yapıda yol açtığı zaafpların açığa çıkmasına neden olabilecek niteliktedir. Nitekim Türkiye burjuvazisinin organik aydınları arasında sayılabilecek iktisatçılardan, Türkiye ekonomisinin yine rahatsız olduğu, küresel krizin bu rahatsızlığı daha da artıracığı ve dışarıdan kaynaklanan şokları bundan böyle daha doğrudan hissedeceği şeklinde uyarı mesajlarının artması dikkat çekicidir.⁵

Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, bu kırılğan yapının kapsamlı bir irdelenmesi yapılacaktır. Ancak, olası bir ekonomik kriz kadar, Türkiye'deki toplumsal gelişme sürecini etkileyecek bir baş-

4 IMF, *Global Financial Stability Report*, Nisan 2008.

5 Bkz. Güven Sak, *Referans Gazetesi*, 21.3.2008 ve 8.4.2008; Mahfi Eğilmez, *Radi-
kal*, 27.12.2007 tarihli köşe yazıları; ayrıca bkz. Kemal Derviş'in 'enflasyon uyarısı'
başlıklı haber, *Milliyet*, 7.5.2008.

ka önemli konu, 22 Temmuz 2007 seçimlerinden bu yana yaşanan siyasal gelişmelerdir. Özellikle 2008 yılı başından beri AKP iktidarının girişimleri sonucu giderek siyasal bir krize dönüşme potansiyeli taşıyan gelişmeler, Türkiye'deki toplumsal ve ekonomik yaşamı derinden etkileyecek bir niteliğe sahip gözükmektedir. Öte yandan, rejimin niteliğinde temelli dönüşümlerin gündeme geleceğine ilişkin endişeleri yarattığı ölçüde toplumda ciddi gerilimlere neden olan AKP iktidarının kamuoyuna nasıl sunulduğu da, bu iktidarın varlığını sürdürmesi açısından kritik bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, çalışmanın bu bölümünde, AKP'nin 3 Kasım 2002'de iktidara gelmesiyle birlikte, Türkiye'de devlet-toplum ilişkilerinin kökten bir dönüşüme tabi tutulabilmesi için bir fırsat penceresi açıldığı varsayımıyla geliştirilen ve kamuoyunu önemli ölçüde etkilediği söylenebilecek yaklaşımların kısa bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Böyle bir eleştirel değerlendirme, söz konusu yaklaşımların son dönemde yaşanan siyasal gelişmelere ilişkin olarak hem Türkiye kamuoyunda, hem de Batı'da yapılan saptamaların biçimlenmesinde giderek belirgin bir rol oynamaları nedeniyle kendini dayatmaktadır. Türkiye'nin tarihsel gelişme sürecini, devlet-merkezli ancak anti-devletçi bir perspektiften irdeleyen bu yaklaşımların, 1980 sonrasında siyasal tartışma gündemini belirlemekte önemli bir rol oynarken, kendi doğrularını –daha doğrusu kurgularını– toplumsal gerçekliğin kendisi gibi göstermekte oldukça başarılı olduklarını teslim etmek durumundayız.⁶ Toplumsal mücadelelerin oluşumunda sınıfsal gerçekliği yadsıdığı ölçüde belirli bir sınıfın hegemonya aracı olarak işlevsellik kazanan söz konusu devlet-merkezli ancak anti-devletçi epistemolojik yaklaşımın son dönemdeki tanımlayıcı ögesi, AKP'nin Türkiye'deki demokratikleşme sürecinin itici gücü olarak kurgulanmasıdır. Bu bağlamda, AKP iktidarı Türkiye'nin yıllardır sağlayamadığı ekonomik ve siyasal istikrarı sağlamanın yanı sıra, piyasa-yönelimli reformlar ve çokkültürlülük temelinde tanımlanmış bir demokratikleşme projesinin de taşıyıcısı olarak

6 Kamuoyunda genel olarak liberal olarak tanımlanan bir söylemin, aslında sol-liberal, ya da liberal-bireyci, sağ versiyonları olmakla birlikte, ortak paydaları Türkiye'nin toplumsal gerçekliğini, partikülarist (tikelci) bir okumayla açıklamaya çalışmalarıdır.

siyaset sahnesine çıkarılmaktadır. Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinin siyasi kriterlerinin büyük ölçüde belirleyici olduğu ilk beş yıllık iktidarı döneminde, AKP'nin de bu rolü benimser görünen bir siyasi strateji izlediği söylenebilir.

Bilindiği gibi, 1980 sonrasında Türkiye'de siyasetin yeniden yapılandırılması sürecinde yaşanan dönüşümün, genelde neoliberal hegemonyanın tanımlayıcı özellikleri olarak da göze çarpan iki önemli özelliği vardır. Bir yandan devlet, ekonomideki rolünün yeniden tanımlanmasına bağlı olarak yeniden yapılandırılmaktadır. Öte yandan, burjuvazinin 1980 öncesinde yaşadığı hegemonya bunalımına uzun vadeli bir çözüm getirmek amacıyla, çalışan sınıfların demokratik hak ve özgürlüklerinin anayasal çerçevede kısıtlanması yoluna gidilmiştir. Bu nedenle, 1980 sonrasında devletin yeniden yapılandırılmasına eşlik edecek yeni hegemonya stratejisinin esasını *sınıf temelli siyasete son vermek* şeklinde tanımlamak anlamlı olacaktır.

Neoliberal yaklaşımın çelişkili ve tutarsızlıklarla dolu kuramsal evreninin, devletin yeniden yapılandırılması olarak tanımlanan süreci öne çıkarmasının nedeni, değişik ülkelerde farklı biçimler almakla birlikte bu konunun neoliberalizmin ideolojik hegemonyasının sürmesi için yaşamsal önemde olmasıdır. Çünkü yapısal uyumun siyasi ve toplumsal maliyetini asgariye indirmeye yönelik düzenlemelerin başarılı olması, devletlerin siyasi iktidar değişikliklerinden de etkilenmeyecek biçimde reformların taşıyıcısı olmalarına bağlanmaktadır. Neoliberal reformlara bir devlet projesi olma niteliği kazandıran bu olgu Türkiye özelinde, 2007 BSB çalışmasında, "farklı hükümetler, tek siyaset" olarak tanımlanmıştır.⁷

AKP'nin kendisine şiar edindiği, 'hizmet devleti' anlayışının da, söz konusu neoliberal yaklaşımla tam bir uyum içinde olduğuna kuşku yoktur.⁸ Nitekim partinin benimsediği devlet anlayışı şöyle tanımlanmıştır:

7 Bağımsız Sosyal Bilimciler: *IMF Gözetiminde On Uzun Yıl 1908-2008: Farklı Hükümetler, Tek Siyaset*, Yordam Kitap, 2007.

8 AKP'nin Batı dünyasına tanıtımında önemli bir işlev gördüğü söylenebilecek bazı İngilizce akademik yayınlarda da AKP'nin ayırd edici özelliklerinden biri olarak, 'hizmet devleti' anlayışının altı çizilmektedir. Bkz. H.Yavuz (ed. 2006) *The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti*, Salt Lake City: The University of Utah Press.

Devlet asli fonksiyonlarına çekilmiş, küçük ama dinamik ve etkili bir devlet olmalı; vatandaşını tanımlayan, biçimlendiren, ona tercihler dayatan değil; vatandaşın tanımladığı, denetlediği ve şekillendirdiği bir devlet olarak hizmet etmelidir.⁹

İlginç olan, bu anlayışın egemen olduğu bir partinin İslamcı bir gelenekten gelse de, artık siyasal İslamla özdeşleştirilmesinin mümkün olmadığını ileri sürülmesidir. İlk bakışta, neoliberal hegemonyanın önemli bir kurucu unsuru olan Aydınlanma karşıtı Yeni Sağ düşüncenin devlet anlayışının vezir bir ifadesi gibi okunabilecek olan yukarıdaki tanımlı benimseyen bir parti için, İslami kuralların geçerli olduğu ya da başka herhangi bir toplumsal düzenin topluma dayatılması tutarlı bir davranış olmayacaktır diye düşünülebilir. Nitekim böyle bir devlet anlayışını benimsemiş olması, konuya ilişkin akademik yazında sıkça kullanılmaya başlanan bir ifadeyle, AKP'nin 'post-İslamist' olarak tanımlanmasının önemli bir nedenidir.¹⁰Bu tanımlama, Türkiye'deki siyasal tartışma ortamında daha çok AKP'nin Milli Görüş hareketinden bir kopuşu simgelediği şeklinde ifade edilmektedir. AKP yönetici kadrolarının benimsemedikleri ancak Batı kamuoyunda sıkça kullanılan 'ılımlı İslam' modeli betimlemesi de bunun bir başka ifade edilmiş biçimidir.

Ancak burada hatırlatılması gereken birkaç nokta vardır. Birincisi, neoliberal devlet anlayışının, AKP'nin siyasal stratejisi açısından kazandığı ideolojik işlevdir. Bu aynı zamanda, devlet-merkezli ancak anti-devletçi bakış açısıyla AKP'nin buluşma noktalarından biridir. Bu sayede, liberalizm ile İslamiyet arasında koşutluk kurulmaya çalışılmakta ve laiklik tartışma konusu yapılmaktadır. Biraz açmak gerekirse, Türkiye'de son dönemde Yeni Sağ düşüncenin etkisi altında şekillenen devlet anlayışı, sık sık liberal devletin, bireylerin önüne ulvi amaçlar koymayan, bireylerin benimseyeceği farklı amaçlar karşısında tarafsız kalması gereken bir devlet olduğunu vurgulamaktadır. Bunun bir başka ifade edilmiş biçimi devletin ideolojisinin olmaması gerektiğidir. Böylelikle, tüm toplumsal ala-

9 "AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi", <http://www.akparti.org.tr/muhafazakar.doc>.

10 Bkz. H.Yavuz, a.g.e.; A.Bayat , 2007, "Islamism and Empire", *Socialist Register 2008*.

nı kapsayan normatif bir projesi olmayan liberalizmle, özünde bir ideoloji değil bir din olduğu belirtilen İslamın bağdaşmaması için bir neden kalmayacaktır.¹¹ AKP'nin kendisini tanımlarken, Tayyip Erdoğan'ın ifadesiyle, "ideoloji dayatan" bir parti olmayacağını vurgulaması tam da bu buluşma noktasının altını çizmektedir.¹²

Daha da çarpıcı olan, kendini daha baştan bu şekilde tanımlayan AKP'ye, yalnızca "hizmet üretmekle" sınırlı kalmaması öğütlenerek, Türkiye'yi 12 Eylül rejiminden çıkarma misyonunun yüklenmesidir. Üstelik bu, tam da Yeni Sağ düşüncenin devlet anlayışına uygun bir gerekçeyle meşrulaştırılmaya çalışılarak, AKP'nin iktidara gelmesiyle birlikte, devletin siyasetleştirilmesinin bir sessiz devrim olarak gerçekleşmesinin koşullarının ortaya çıktığı ileri sürülebilmektedir.¹³ AKP'nin kendisine atfedilen misyonu üstlenmeye hiç niyetinin olmadığı, bu misyonu atfedenleri derin hayal kırıklıklarına uğratsa da, iktidara geldiğinden bu yana çeşitli uygulamaları ile kanıtlanmıştır. Ancak, asıl üzerinde durulması gereken, bu misyonu atfedenlerin, devleti sınıfsal çelişkilerden tamamen soyutlanabilen, siyasete hükmeden ancak siyaset dışına itilebilecek bir özne olarak algılar gözükmeleridir. Böylece, devletin toplumsal ilişkilerin tarihsel süreçte aldığı özgül biçimlerden biri olduğunu, toplumsal güç mücadelelerinden bağımsız olarak var olmadığını kavramak olanağı ortadan kalkmaktadır.

Buna bağlı olarak vurgulanması gereken bir başka nokta, bireylere tercihler dayattığı ileri sürülen ceberrut bir devlete karşı oluşturulmaya çalışılan ortak tavidir. Bu tavır, Türkiye'de, toplumsal formasyondaki temel çatışma eksenini, toplumsal ilişkilerden soyutlanmış bir devlet/toplum –ya da Şerif Mardin'in tikelci okumaya kazandırdığı terimlerle, merkez/çevre– zıtlaşması olarak kurgulayan söz konusu yaklaşım kadar, Demokrat Parti'den bu yana iktidara gelen sağ partiler tarafından da sergilenen ve devletin toplum

11 Bkz. Mustafa Erdoğan, "Liberalizm ve İslam"; ve Soli Özel-Ali Sarıkaya, "Türkiye'de Liberalizmin Prangaları", her ikisi de, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 7: Liberalizm*, İletişim Yayınları, 2005, içinde.

12 "AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi", <http://www.akparti.org.tr/muhafazakar.doc>.

13 Bkz. Ahmet İnsel, "Olağanlaşan Demokrasi ve Modern Muhafazakalık", *Birikim* 163/164, Kasım 2002 ve "12 Eylül'den Çıkış Kapısı" *Radikal-2*, 10.11.2002.